

אבל הערבים היו כאן לפנינו? התשובה של ספר בראשית

זאבי המתוק שלי, בני בן התשע, שאל אותי השבוע: "אבל אנחנו גירשנו את הערבים? הם חיו לפנינו ברוב שטחי הארץ ואנחנו עלינו ארצה רק במאה השנים האחרונות ונישלנו אותם מאדמתם. אז כמו שאנחנו גירשנו אותם בכוח, מותר להם לגרש אותנו בכוח?"

התמימות שלו בלבבלה אותי והצריכה לעשות סדר במחשבות: איך באמת חיים בנוח עם התחושה שסילקנו אנשים שגרו כאן מאות שנים? אני הקטן נולדתי וגדלתי בכפר חב"ד, שהיה כפר ערבי בשם "ספריא". בשנות ילדותי אפשר היה למצוא שרידים של הבתים הנטושים, שתושביהם הערבים ברחו מהם במלחמת השחרור. ומה התיר לנו את סילוקם בכוח?

כמובן, אדם הגון לא יכול להסתפק בטיעון ההיסטורי, שחיינו כאן לפנינו, לפני 2000 שנה. שכן גם האינדיאנים חיו באמריקה לפני האמריקאים, ולפי הטיעון הזה, אמריקה שייכת לאינדיאנים. דרך העולם שאומות נודדות ממקום למקום, וכמו שאנו גירשנו בכוח, אולי גם להם מותר לסלק בכוח?

אדם הגון אינו מסתפק גם בתשובה המקובלת, לפיה קהילת העמים החליטה להעניק לנו את המדינה בהחלטת החלוקה בכט בנובמבר, כי: א. אין לעמים זכות לחלק אדמות שלא שייכות להם. ב. אם זכותנו נשענת על החלטת החלוקה, מי התיר לנו לשבת בשטחים שאומות העולם אינם מסכימים לכיבוש שלהם, כמו שטחי 67 שנכבשו במלחמת ששת הימים - הכותל המערבי והעיר העתיקה בירושלים, יהודה ושומרון ורמת הגולן – שהחלטה 242 של האו"ם דורשת לסגת מהם?

מדובר בתהייה יסודית הנוגעת ביסוד חיינו, ואכן כל ספר בראשית בא להתמודד אתה. זאת סוגיית ענק, שאם איננו עוסקים בה – אנו מפספסים את מטרת העל של ספר בראשית. השבוע כשמסיימים את הספר, עולה השאלה שהיינו אמורים לדון בה כבר בפרשה הראשונה: לשם מה התכנסנו? מדוע שלושה חודשים קוראים ברצינות רבה את החומש הארוך בתורה, 12 פרשיות מלאות, בעוד שהוא כלל לא אמור להיות חלק מהתורה ולשאת את הקדושה והחשיבות של דברי התורה?

בתנ"ך יש כמה ספרי היסטוריה, אבל אף אחד לא מתקרב בקדושתו לספר התורה. לא בחובת כתיבתו, לא בצורת כתיבתו, ולא בדרך שימורו. בעוד שכל אדם חייב לכתוב ספר תורה לעצמו (ואנו מקיימים זאת כיום באמצעות ספרי התורה הקהילתיים), וכן קוראים את ספר התורה מתוך קלף, אין חובה לכתוב ספרי נביאים וכתובים, וגם קריאתם היא מתוך חומשים מודפסים, וכנהנה רבות.

החלוקה המהותית היא, ש"תורה" - ככתוב "תורה ציווה לנו" - היא מלשון "הוראה" ומעבירה את צווי תרי"ג המצוות לבני ישראל ולכן קדושתה עולה פי כמה על סיפורי היסטוריה. מכאן התמיהה: איך הגיע ספר בראשית ותחילת שמות לתוך התורה? כיצד תורת משה מתחילה עם 14 פרשיות ארוכות שאין בהן את אחת מחייבת לדורות כחלק מהתרי"ג?

האבות היו צריכים לכתוב ספר נפרד עם תולדותיהם, בדומה לספרי הנביאים, ובו סיפור המתחים והסכסוכים בתוך משפחת האבות, בין יצחק לישמעאל, בין יעקב לעשו ובין יוסף לאחיו? זאת השאלה הגדולה עמה פותח רש"י את פירושו לתורה:

1. רש"י בראשית א,א: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא "מהחודש הזה לכם" (שמות יב ב), שהיא מצוה ראשונה שהצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית?

המהר"ל מחדד את תמיהת רש"י: **גור אריה:** ששם 'תורה' אינו נופל אלא על מצוות התורה, כי 'תורה' הוא לשון הוראה, להורות לנו המעשה אשר נעשה. ולפיכך דווקא תורת משה נקראת 'תורה' (בפסוק 'תורה צוה לנו'), מפני שבה כתובים המצוות. תדע לך שספר איוב גם כתבו משה (בבא בתרא יד, ב), אבל אילו ייכתב בספר תורה, יהיה אסור לקרות בו בציבור.

יתירה מכך: הרמב"ם מדגיש שאפילו שתי המצוות הבודדות בספר הזה – מילה וגיד הנשה – חזרו וצוו שוב בידי משה לאחר מתן תורה, אבל איננו חייבים כלום מצד מה שנאמר לאברהם ויעקב.

פירוש המשניות להרמב"ם חולין פרק ז: ושים לבך על העיקר הגדול ... שכל מה שאנו מרחיקים או עושים היום אין אנו עושין אלא במצות הקב"ה ע"י משה רבינו ע"ה ולא שהקב"ה אמר זה לנביאים שלפניו... אין אנו מלין מפני שאברהם מל עצמו ואנשי ביתו ... וגיד הנשה אין אנו הולכים אחר איסור יעקב אבינו, אלא מצות משה ע"ה, כדברי חז"ל: תרי"ג מצוות נאמרו למשה מסיני.

הרמב"ן (בראשית שם) מחדד את הקושיה: גם אם חייבים לכתוב את פרק בריאת העולם, הרי בין כך קיצרה התורה בפרק הבריאה ואינו מובן אלא ליודעים. את המעט שכתבה, יכולה התורה לשלב בתוך עשרת הדברות, ככתוב "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת"?

התמיהה על תכלית ספר בראשית, קשה מאוד מכיוון נוסף: לא רק מבחנת התכנים שנאמרו בו, אלא גם מבחינת צורת ההתגלות שלו. הייחודיות של תורת ישראל על פני כל ספרי הדתות, שהתורה היא עדות ראייה של רבים ולא שמיעה מאדם אחד. מה שהופך את התורה לספר חד פעמי בכל ההיסטוריה העולמית הוא, שהתורה התרחשה לעיני מיליוני עדים. יציאת מצרים הדהימה את העולם כולו, ואחר כך מתן תורה היה התגלות אלוהית לעיני המונים. זאת לעומת כל הדתות בעולם, שכולן סיפורי התגלות לאדם בודד וכל תוקפה של הדת נשען על הכתפיים של העד הבודד הזה.

אולם גם ספר בראשית הוא ספר אמונה שהתרחש בעולמם של יחידים ובמשפחה קטנה. ולכן תוקפו נמוך כביכול משאר הספרים שהם תוצאה מיציאת מצרים ומתן תורה?

התורה עצמה רומזת על ההבחנה הזו: ידועה הקושיה הבולטת, מדוע פותח הקב"ה את עשרת הדברות בהכרזה "אנכי ה' אשר הוצאתיך מארץ מצרים" ולא מציג עצמו בהישג הגדול באין ערוך שמקיף את הבריאה והברואים כולם: "אנוכי אשר בראתי שמים וארץ"? . מבאר הכוזרי:

כוזרי מאמר ראשון פרק כה: 'אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים' – ולא אמר בורא העולם ובוראם ... [אלא] שהתברר המעמד הזה [יציאת מצרים] בראות עיניהם ואחר כך כל הקבלה הנמשכת מזה [כלל המצוות] שהיא כמראית עין.

נסי יציאת מצרים נושאים חשיבות כפולה מסיפור הבריאה מספר בראשית. שכן ספר בראשית שייך לתחום האמונה ואילו סיפורי יציאת מצרים הם עדות ראייה לעיני מיליונים שיצאו בעצמם ממצרים ועכשיו עומדים למרגלות הר סיני. לכן ה' מבסס את שליטתו על יציאת מצרים ולא על סיפור הבריאה.

נעיר, אגב זה, פרפרת נפלאה המובאת בספר שערי שמחה לבעל השבט סופר בסוף דברים: "סמיכות התורה לנעוץ סופם בתחילתם, דכתיב 'לכל האתות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו... אשר עשה משה לעיני כל ישראל' ומתחיל 'בראשית ברא אלוהים' ... שכל הניסים והאותות במצרים עשה משה לעיני כל ישראל, שראו הכול בעיניהם וזה בכדי שיכירו על ידי הניסים שבראשית ברא אלוהים וה' הוא המנהיג".

השבט סופר מבאר את סיום התורה במילים "לכל האותות אשר עשה משה לעיני כל ישראל" ושייכותם לתחילת התורה, שכן **אותות משה הם אלו המבססים ומוכיחים את "בראשית ברא"**.

אם כן, מתחזקת ומתעצמת קושיית רש"י בתחילת פירושו לתורה: למה פתח בבראשית ולא ב"החודש הזה לכם" וסיפור יציאת מצרים בכלל, שהם יסודות הקיום של עמנו?

אנו רוצים לפתח שתי תפיסות נפלאות בתכלית העל של ספר בראשית: דברי רש"י ודברי הרמב"ן.

ב. נתחיל עם רש"י: ספר בראשית אומר ש**אלוהים מתעסק בגיאוגרפיה**. הספר מוסיף נדבך חיוני על כלל התורה: בעוד שהתורה מתעסקת עם תורת ה', שניתנה לעמו של ה', ספר בראשית מגלה שלתורה ולעם יש ארץ ממנה מתנהל הקשר עם הקב"ה. ספר בראשית אומר שהקב"ה בחר – לא רק בתורה ובאנשים מיוחדים, אלא - גם אדמה מיוחדת ממנה מתנהל הקשר בינינו.

נקרא שוב את ספר בראשית ונראה שהוא עוסק בנושא אחד מתחילתו עד סופו: **המשפחה שנשלחה לארץ והזרע הנבחר בתוכה שראוי להישאר בארץ**. הנה: פרשת בראשית מספרת איך הקב"ה ברא העולם והכול שייך לו. פרשת נח מספרת על דור הפלגה שאחרי המבול, שחטא בכפירה ולכן הקב"ה פיזר אותו בכל העולם. זאת הקדמה ייעודית לכך, ששאר האומות לא היו ראויות לשבת בחלק האדמה המובחר והתפזרו בשטחי תבל. החל מפרשת "לך לך" מגיעה התורה לעיקר ומספרת על ההליכה של אברהם ושרה לארץ ישראל. התורה מאריכה לספר על המוסריות העילאית שלהם, כדי שבין למה זכו להיות עמו הנבחר של ה' - בזכות החסד, הווייתור והמסירות לקב"ה וזה לזה, בניגוד לאנשי מצרים, סדום ועמורה וכו'. אחר כך עוברת לספר על הברירה בתוך משפחת אברהם ויצחק, כדי לנפות מתוך זרעם את הזרע המובחר שיזכה בברכת האבות להמשיך בארץ. ארבע הפרשיות האחרונות נועדו להסביר איך ירדנו לגלות ועזבנו את הארץ באופן זמני. שכן יוסף התגלגל למצרים והקים מאגרים להתמודד עם הרעב, ולכן יעקב ומשפחתו ירדו מצרימה להינצל מהרעב. כמובן, שהיה גם הגורם של גזירת "גר יהיה זרעך בארץ לא להם 400 שנה" שהוביל אותם למצרים.

2. רש"י שם: מה טעם פתח בבראשית? משום (תהלים קיא, ו) 'כח מעשיו הגיד לעמו, לתת להם נחלת גוים'. [הגיד לעמו את פרשת בראשית, שהיא 'כח מעשיו'] שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו. ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

גור אריה: ואם תאמר תינח פרשת בראשית [שבאה להוכיח בעלות הקב"ה על העולם], שאר סיפורים שנכתבו בספר מה עניינם? ... אלא השתא שכתוב כל הסיפור, שכל הדורות היו מבעיני לפני הקב"ה, עד שבא אברהם וקיבל שכר כולם, נטל הארץ מהאומות ונתן לזרעו לנחלה, ולא לכל זרעו שהרי אמר לאברהם 'כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם' ולא נתקיים זה בישמעאל ובעשו, אלא רק בזרעו של יעקב, שירדו בשעבוד עד שקיבלו 'החדש הזה לכם', ולפיכך הוצרך לכתוב כל הסיפור שהיו ישראל בשעבוד וגאל אותם ולפיכך ניתנת הארץ לישראל.

כיון שכן, אנחנו לא נישלנו אף אחד מהאדמה, אלא חזרנו לארץ הבחירה שניתנה לנו על ידי בורא העולם. במובן רוחני נאמר שהארץ הזו התרוממה והפכה להיות "ארץ הקודש" בעצם מהותה, כזו שלא יכולה להיות שייכת לאף אחד שאינו מייצג את הקודש. האדמה הזו היא א-פוליטית, א-מדינית, וא-כיבושית. שטח סטרילי שנבחר על ידי בעל הבית של העולם להינתן לעמו הנבחר.

נמצא שלא לקחנו כלום מהערבים, אלא הם ניצלו תקופה קשה שהלכנו לגלות מפני חטאינו ולא יכולנו לגור בארצנו וחדר לבתינו והתיישבו בהם. אבל עוול לא יהפוך להיות צדק גם אם יימשך מאות שנים. העובדה שהם חדרו לבתים ששייכים לנו, לא הופכת אותם לשלהם.

בהערה¹ הובא סיפור יפה.

יבוא אדם ויטען כי אלו טיעונים רוחניים שמשכנעים את המשוכנעים. אבל האמת היא שאלו החזקים ביותר. התנ"ך הוא ספר הספרים בעיני רוב אומות העולם, ובוודאי בקרב הנוצרים והמוסלמים שספריהם מבוססים על התנ"ך. אדרבה, כשיהודי נתלה בטיעונים פרוצדורליים, יהיה מי שיתווכח אתו. אבל כשהוא מצהיר בתוקף טיעון דתי, העולם מבין שהוא נחוש ומכבד את הנחישות שלו.

¹ בשנת 1936 החלו פרעות נגד יהודי הארץ. הבריטים שלחו לכאן וועדת חקירה בראשות ה"לורד פיל", כדי להבין מי אשם ואיך מסדירים את החיים כאן. הוועדה ירדה במטה המשטרה הבריטי במגרש הרוסים בירושלים ושמעה את ראשי העדות - היהודים ולהבדיל המוסלמים והנוצרים. על בימת העדות שכבו שלושה ספרים וכל אחד נשבע על אחד מהם בתחילת עדותו: התנ"ך ולהבדיל הקוראן והברית הנוצרית. לקראת סוף דיוני הוועדה, עלה להעיד דוד בן גוריון, שהיה אז יו"ר הסוכנות היהודית. בן גוריון נשא נאום ארוך ומרשים על הקשר ההיסטורי בין העם והארץ, וכשסיים, שאל אותו יו"ר הוועדה: "איפה נולדת?" "בפולוצק". "איפה זה פולוצק?" "בפולין". "מעניין מאוד, אמר הלורד פיל בשקט שנשמע באוזני כולם: "רוב היהודים שהופיעו בפנינו נולדו בחוץ לארץ ורוב הערבים שהופיעו לפנינו נולדו כאן". ואז הרים קולו ושאל: "תאמר לי בבקשה אדון בן גוריון, האם יש לך שטר קושאן שמעיד על הקשר שלך לארץ". "זה הקושאן שלנו", הכריז בן גוריון בהתרגשות, "בהרימו את ספר התנ"ך מעל דוכן העדות לפנינו...".

מעבר לכך: הייחודיות העילאית של האדמה הזו, בהיותה שונה מכל אדמות העולם, אינה נותרת רק ברמת האמונה בדברי התנ"ך, אלא באה לידי גילוי בשתי עובדות מופלאות שאין להן אח ורע בתולדות העמים. אלו נתונים ברורים שגם גוי יכול להבחין בהן:

ארץ ישראל לא שכחה אותנו ואנו לא שכחנו אותה. ראשית, העובדה שארץ ישראל לא שכחה אותנו. הארץ נמצאת בנקודת מפגש אסטרטגית של שלוש יבשות: אירופה, אסיה ואפריקה. כל אימפריה חשובה במהלך ההיסטוריה לטשה אליה עיניים, אבל ראו פלא: הארץ לא נתנה אהבתה לשום אומה מלבד ישראל. התקופות היחידות שהמקום פרח, הן באותן תקופות שאנו היינו בה. אבל שום אומה – הרומאים, הנוצרים, המוסלמים, הביזנטים, הטורקים והבריטים – לא הצליחו ליישב אותה. כשהורינו הגיעו לכאן לפני מאה שנה, הם מצאו את הארץ שוממה כמו לפני אלפיים שנה.

כאשר רבי עקיבא עומד עם החכמים לפני הר הבית ורואה שועל יוצא מבית קודש הקודשים, הוא פורץ בצחוק, כמסופר בסוף מכות. מסביר המהרש"א את הצחוק: רבי עקיבא אומר לחבריו, ראו מי יוצא - שועל, אבל לרומאים אין נחת מהמקום הזה ולא מצליחים להפריח אותו. [הרומאים ניסו להקים על חורבות ירושלים עיר חשובה בשם איליה קפיטולינה. הנוצרים שהקימו אז את דתם, ניסו להתבסס בה ולהפכה למרכז הדת הנוצרית ולא הצליח להם].

הרמב"ן הגיע ארצה לפני 800 שנה. הוא ברח מספרד הבנויה והתוססת עקב ויכוח עם הנוצרים. הוא הגיע הנה וגילה את העזובה והשממה כאן. פתאום הבין את גודל ושגב הקללה בפרשת בחקותי – שהיא בעצם ברכת אהבה אדירה של הארץ לעמה.

בחוקתי כו, לב: והשמתי אני את הארץ ושמו עליה אויביכם היושבים בה – רמב"ן: שאין ארצנו מקבלת את אויבינו ... כי לא תמצא בכל היישוב, ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר הייתה נושבת מעולם והיא [כיום] חרבה כמותה. כי מאז יצאנו ממנה, לא קיבלוה אומה ולשון.

סיפר לי יהודי שהייתה לו חממה פורחת באחד מיישובי גוש קטיף. לפני הגירוש הוא מכר את החממה לערבי שעבד אצלו. תקופה אחר כך התעניין אצל הערבי על מצב העסק. הערבי אמר: אני מתפלל שתחזרו. הלכתם והלכה הברכה. אני יושב מתחת החממה, מביט על השמים ומצפה לניסים...

וכשם שהתרחש הפלא והארץ לא שכחה אותנו, כך אנחנו לא שכחנו אותה. אין תקדים בתולדות העמים לעם שעזב את ארצו לאלפיים שנה ושב אליה. לא קיים דבר כזה. עמים שהלכו לגלות, נטמעו, התבוללו והפכו להיות חלק מהאומה המקומית. אנו לא הפסקנו להתפלל לירושלים ולהזכיר לעצמנו שמקומנו כאן. ואם שכחנו, אויבינו דאגו להזכיר שאיננו חלק מהם...

הסיפור הבא מתואר בספר "היהודי שבלוטוס", בעריכת הסופר רוג'ר קמניץ (חפשו ברשת): לפני 34 שנים, בשנת 1989, התרחש מפגש חריג בעיר דרמסלה בהודו. הדלאי למה, מנהיג הבודהיזם הטיבטי, שמוביל ומשפיע על מאות מיליוני מאמינים, הזמין קבוצת רבנים מאמריקה וביקש להבין שאלה אחת: "איך שרדתם?" כיצד אתם קיימים?

במשך שנים הוא ניהל את עדתו ממדינת טיבט, המרכז של הדת ומקום המקדשים הרוחניים שלהם. בשנת 1959 גירשו אותם הסינים והוא עקר להודו. אבל מאז חל פיחות במעמד הדת והצעירים מתמעטים. הוא קרא לרבנים כדי להבין את הסוד: איך יצרתם את התופעה הפלאית ושרדתם 1900 שנה בגלות? בלי מדינה, בלי עיר בירה, בלי שלטון וכלי בית מקדש?

אינני יודע מהם ענו לו, אבל התשובה האמתית היא: **מעולם לא עזבנו את הארץ.** ירושלים היא "בירה נידת", שהלכה עם יהודים לכל מקום אליו הלכו. כשיהודי בספרד או בבבל, באנגליה או בתימן, לקח סידור והתחנן "ותחזינה עינינו בשוברך לציון ברחמים", הוא חזר בדמותו ובחלומותיו לארץ אהבתו. זה סיפור שמעיד על קשר למעלה מטעם ודעת בין האימא לילדיה ובין היהודי לארצו.

לפי ההבנה הזו, שארץ ישראל שונה **במהותה** מכל הארצות והיא קנויה ומכורה לנו מעצם טבעה, מברא הרבי תמיהה עצומה בדברי רש"י שהוזכרו לעיל.

רש"י כותב, שספר בראשית נועד לענות על טענה חזקה, שאנו מתקשים להתמודד אתה: "אם יאמרו אומות העולם ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים". וכל אחד תמה: למה יאמרו האומות טענה קיקיונית כזו? ומדוע היא בכלל צריכה תגובה?

הרי בכל הדורות כובשות האומות מדינות אחת מהשנייה ולא נתפסו כגזלניות? הבהלים כבשו מהאשורים והפרסים כבשו מהבבלים והיוונים כבשו מהפרסים? יתירה מכך: רש"י כותב (יב,ו) שהכנעני שקיבל את אברהם בארץ, כבש אותה מיד שם שקיבל את הארץ מנח. אז מה פתאום יטענו הכנענים כנגדנו ליסטים אתם? ומדוע נדרש ספר שלם כדי לענות על טענה מטופשת כזו?

אלא האומות טוענות כנגד הטיעון שהעלינו כאן: איך כבשנו את **עצמותה** של הארץ? איך הפכנו אדמה אחת לא-פוליטית וא-מדינית, כזו שהשתנתה במהותה להיות שלנו, ובין אם דרים בהם ובין אם גלינו ממנה לאלפיים שנה, עדיין היא תישאר שלנו, ללא אפשרות לשום עם לכבוש אותה?

וזו עומק התשובה של ספר בראשית: "כל הארץ של הקב"ה והוא נטלה מהם ונתנה לנו". הוא יצר מראש את האדמה הזו כ"ארץ הקודש", כאדמה עילאית מכל האדמות, בעלת כללים וחוקים משלה.

ליקוטי שיחות ה'8: כיבוש ארץ ישראל מידי העמים, יצר שינוי בעצם מהותה: היא הפכה להיות ארץ הקודש, ארץ יהודית נצחית שלא יכולה להיות שייכת לשום עם אחר, עד שאפילו בזמן הגלות, כאשר ג'לינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, עדיין היא 'ארצנו' ו'נחלתנו' ואסור לפי ההלכה לגוי להתיישב בארץ. זו גופא טענת העמים: 'ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים', הם מכירים במהותה הייחודית של הארץ ולכן טוענים כיצד הפקעתם את האדמה מכלל האדמות? על כך משיב ספר בראשית: 'כל הארץ של הקב"ה היא' ומראש יצר את האדמה הזו כמרומת ומקודשת מכולן.

ג. עדיין צריך להבין: מדוע דווקא הארץ הזו נקבעה לארמונו של מלך? התשובה נמצאת בתורה:

3. דברים יא: כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה - לא כארץ מצרים היא ... אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק [המים עולים מאליהם מהנילוס]. והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ... למטר השמים תשתה מים, ארץ אשר ה"א דורש אותה **תמיד** ... מרשית השנה ועד אחרית שנה.

ארץ ישראל היא מקום ייחודי בו אין דרך להסתדר לבד. היא תלויתת ופגיעה וזה כוחה. אין לנו מקורות מים משלנו והשפע מגיע רק מהשמיים. אנו יחידים במרחב עם בעיה כזו: לאירופה ואמריקה יש גשם כל השנה, וגם בסביבה הקרובה: במצרים עולה הנילוס בצורה קבועה. לבנון היא ארץ גבוהה ומקבלת מים מההרים. לסוריה יש את נהר החידקל. ערב הסעודית היא ארץ מדברית ולא חקלאית. ישראל היא המדינה היחידה באזור שהיא גם חקלאית שזקוקה לגשם וגם אין לה מקורות מים עצמאיים. ה' בחר את הנקודה היחידה בה מוכרחים להרים עיניים למעלה ולזכור **כי לי כל הארץ**.

בהערה² הובא משל נפלא.

ליקוטי שיחות ו'30,33-34: אחד החילוקים בין ארץ ישראל למצרים הוא, שבמצרים לא יורד גשם וצמיחת התבואה מתרחשת בזכות הנילוס. הנילוס עולה בתקופה קבועה ומשקה את האדמה. וכיון שלא רואים את ההשגחה האלוקית, יכולה לבוא מחשבה ש'כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה'. אולם בארץ ישראל 'למטר השמים תשתה מים', וזאת בכדי שיהיו הכול תולים עיניהם כלפי מעלה וכך יהודי יודע שכמה שלא יתאמץ בכוחות עצמו לחרוש ולזרוע, הוא מוכרח את הסיוע של הקב"ה.

² למלך המדינה היו שני שרים מקורבים, שר החוץ ושר הביטחון. שלושתם היו חברי ילדות, למדו באותו בית ספר ועשו מסלול זהה בצבא ובפוליטיקה. פעם נעדר המלך מהמדינה ושני השרים מעלו באמונו וגנבו כסף מקופת הארמון. המלך היה כאוב ושבור מהבגידה של חבריו-אחיו, אבל היה מוכרח להעניש אותם חמורות. תחילה קרא לשר הביטחון: "החלטתי לגרש אותך מהמדינה לצמיתות, אך כיון שאני אוהב אותך, אעניק לך חמישים מיליון דולר מהם תוכל לחיות עד סוף חיך". אחר כך קרא לשר החוץ ואמר: "עונשך יהיה כזה, המדינה תפסיק לשלם לך משכורת וכל ראש חודש תצטרך לבוא אלי ולבקש תמיכה לשרוד את החודש". כאשר יצאו שני השרים, פרץ וויכוח את מי אוהב המלך יותר? שר הביטחון אמר שאותו אוהב יותר והראיה שסידר אותו עם חמישים מיליון דולר לכל חייו. אמר שר החוץ: "טיפש, אותך הוא לא רוצה לראות יותר ולכן נתן לך את האפשרות להסתדר. ממני הוא לא מסוגל להיפרד ולכן מכריח אותי לבקר אצלו כל חודש מחדש..."

נמצא בשורה התחתונה, שהעמים יכולים ללכת לכל העולם כדי לחיות ולהתקיים. אבל לנו אין ארץ אחרת. זה המקום הייחודי בו אנו יכולים למלא את ייעודנו בצורה ראויה.

לסיום חייבים להוסיף את המובן מאליו: דיברנו על **זכותנו** על הארץ, אבל הדברים האמורים מזכירים גם את **חובתנו** על הארץ. קיבלנו את אדמת "ארץ הקודש" בתנאי שנהיה "עם הקודש" ונייצג את כל הכתוב בספרי התנ"ך. אבל אדם שגוזר את שטר הקושאן שבידו ומוחק שורות ואותיות וממפה מה נוח לו לקחת מהשטר ומה לא – פוסל את השטר. ויש להאריך בימים אלו במעלת ישראל.

ד. נסיים בקצרה עם רעיון נוסף, כביר ומרגש, למהות ספר בראשית. בעוד שהרמב"ן בתחילת בראשית מעמיק בדברי רש"י הנ"ל, בהמשך הספר הוא כותב כמה פעמים רעיון יסודי אחר.

הרמב"ן תוהה על כמה פרשיות בספר בראשית ומנסה להבין את תכליתן. למשל, הסיפור של ירידת אברהם ושרה למצרים ולקייחת שרה למלך. אחר כך סיפור דומה על ירידת יצחק לגרר ולקייחת רבקה. גם לא ברורה מטרת אריכות סיפורי הבארות של יצחק, ועוד. הרמב"ן מפתח יסוד:

4. רמב"ן יב: אומר לך כלל ותבין אותו בכל הפרשיות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול שהזכירוהו רבותינו בקצרה (תנחומא ט): 'כל מה שאירע לאבות סימן לבנים'. לכן יארכו הכתובים בסיפור המסעות, וחפירת הבארות, ושאר מקרים, ויחשוב החושב שהם דברים מיותרים. אבל באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלושת האבות - יתבונן הדבר הנגזר לבוא לזרעו.

ספר בראשית מספר על אבות, אימהות וילדים וסולל את הדרך לבנים. הוא יוצר סטנדרטים יהודיים שמלמדים את הילדים איך להגיב. ירידת אברהם ושרה למצרים וקדושת שרה בארמון פרעה, נועדה להעניק לבני ישראל את הכוח בירידתם למצרים, להפגין קדושתם בעיני המצרים. כך ירידת יצחק ורבקה לגרר, נועדה להקדים את ירידת הבנים לגלות בבל ועמידתם בה בכבוד.

אם נעמיק בדברי הרמב"ן ונרחיב אותם, ספר בראשית מעניק את הגדולה במתנות: **שייכות**. ספר בראשית יוצר **משפחה** ומעביר את הייחודיות היהודית שאין כמותה בעולם: היהדות היא **גנים**, **אופי** ו**תורשה**. היהדות היא לא רק עבדות, אלא אופי עצמי שעובר מדור לדור והוא המהות העמוקה שלנו.

אם ארבע הספרים הבאים אומרים **מה** לעשות, ספר בראשית אומר **למה** לעשות: מדוע נשעבד עצמנו לרצון ה'? כי זה אנחנו. אנו הילדים של אברהם, יצחק ויעקב וילדים דומים להוריהם.

זה מתחיל בפלא הגדול, שמקימי הדת היהודית מכונים בתואר המוזר "אבות ואימהות", ככתוב "אשר נשבע לאבותיכם לתת לכם". הרי אברהם ראוי לכינויים הרבה יותר מרשימים: הוא המאמין הראשון, הפילוסוף הראשון, הגנרל ואיש הקרבות שהביס ארבעה מלכים שניצחו חמישה, הוא איש החסד שמסר לבו לאורחיו ולהצללת סדום. ואיך מכל זה נשאר התואר 'אבות ואימהות'? ובכלל, הרי אבות ואימהות הם תארים ביולוגיים לאלו שהביאו אותנו לעולם, בעוד שלא הכרנו את אברהם ושרה?

אלא "אבות ואימהות" הם יוצרי האדם והילד הוא צלמם ודמותם. זאת הבשורה הגדולה של ספר בראשית: אנחנו משפחה של אברהם ויצחק ועשויים בדמותם. אנחנו עתידים לעבור את מה שהם עברו ומהם נקבל את האופי והכוח להתמודד באותה הדרך.

ההבנה שהיהדות היא אופי ותורשה, משליכה על ההגדרה הבסיסית "מהו יהודי". מדובר בהגדרה משונה שאין עוד כדוגמתה. בדרך כלל, מגדירים אדם באחת משלוש דרכים: דת, לאום וגזע. אבל היהדות היא לא דת ולא לאום ולא גזע. גם אדם שאינו שומר את מצוות התורה, הוא עדיין יהודי. היהדות גם אינה תלויה בלאום, משום שיכול להיות יהודי ישראלי, אמריקאי או מרוקאי. והיהדות היא בוודאי לא גזע, משום שכל גזע בעולם יכול להיות יהודי – מהצפון או מהדרום, מהמזרח ומהמערב.

אז מהי היהדות? היהדות היא נשמה שעוברת בתורשה. זה אופי ייחודי של אדם, שהוא חלק אלוקה ממעל ממש. לכל מקום שיילך, הוא ייקח עמו את היהדות שלו שלא תיתן לו מנוח. אותו רגש טורדני שישאל: לשם מה כל זה? האם נבראנו רק בשביל לאכול ולשתות?!

אולי האירוע שמזקק יותר מכל את ספר בראשית, הוא הרגע הקריטי בו יוסף ממאן ובורח מביתה של אשת פוטיפר. מדובר הרי באירוע שאינו נתפס בשכל: מה העניק לו את הכוח למאן? הרי לא היה לו מה להפסיד אלא רק להרוויח? לא המתין לו שום ראש ישיבה שהנהן בראשו לשאול: "יוסל"ה, היכן היית אתמול?". הוא היה נער מחוק שאיש לא ידע מקיומו, מלבד הוא עצמו?

רש"י אומר: "נראתה לו דמות דיוקנו של אביו". אבל איך זה עזר? הרבה רשעים רואים את אביהם וממשיכים לחטוא? מובא בספרים שיוסף היה דומה בפניו ליעקב, ככתוב "אלה תולדות יעקב – יוסף", וכשהבחין בדמות דיוקנו של אביו, האירה בו **דמותו שלו עצמו**. הוא ראה את עצמו באור חדש וידע שאין לו לאן לברוח. הוא לעולם לא יוכל לחמוק מנוף הולדתו ולאן שילך – יישא עמו את אביו.

אנקדוטה: הרבי נהג להזכיר לעתים במכתביו, את הורי מקבל המכתב ואת הגזע המכובד ממנו בא. זאת הייתה דרך נפלאה לעורר את הרגש היהודי במקבל המכתב: זכור מי הוריק ומה מחייב אותך...

כמובן, בשולי הדברים, ספר בראשית מעביר מסר נצחי לכולנו: הדרך הכי טובה להעביר מסר היא במסגרת המשפחה. שום דבר לא משתווה להורים וילדים שיושבים יחד סביב שולחן שבת ומדברים על וארט מהפרשה. זה הופך להיות האדם עצמו וחודר למעמקי ה"אני", כזה שלא ימוט לנצח.

כך ביארנו בדרשה לשבת חנוכה, את ההלכה הידועה, לפיה נר שבת קודם לנר חנוכה. כי רק איפה שהחינוך הפנימי מתוקן – ניתן לדבר על הארת העולם חוצה. ויש להאריך.

**כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי
מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל**

**ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי
ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי
להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב**